

Żywot i śmierć pana Hersha Libkina z Sacramento w stanie Kalifornia

Ishbel Szatrawska
reżyseria Łukasz Kos

— Żywot i śmierć pana Hersha Libkina z Sacramento w stanie Kalifornia

Ishbel Szatrawska

reżyseria | Łukasz Kos

scenografia | Paweł Walicki

kostiumy | Barbara Sikorska-Bouffał

muzyka | Dominik Strycharski

wideo | Kamil Wallace

reżyseria świateł | Damian Pawella

choreografia | Jarosław Staniek,
Katarzyna Zielonka

operatorzy kamer | Justyna Maluty,
Kamil Wallace

współpraca dramaturgiczna |
Paweł Sablik, Luiza Buras-Sokół

asystentka reżysera | Klaudia Sobura

obsada:

Hersh Libkin | Dawid Żłobiński

Ruth, jego żona | Zuzanna Wierzbińska

Hannah, ich córka | Wiktoria Grabowska

Lois, ich córka | Ewelina Gronowska

Mildred Bobek, aktorka | Anna Antoniewicz

Gladys Steinberg, aktorka | Joanna Kasperek

Frank Stern, aktor | Edward Janaszek

Producent filmowy | Jacek Mąka

John Pain, gwiazdor znany z westernów |
Janusz Głogowski

Lauren Bacall | Dominika Walo

Humphrey Bogart | Łukasz Pruchniewicz

Douglas, agent FBI | Łukasz Pruchniewicz

Fairbanks, agent FBI | Andrzej Plata

Dawid Goldfarb | Kuba Golla

Ida, siostra Dawida | Beata Pszeniczna

Übermatka, duch zmarłej matki Hersha |
Beata Wojciechowska, Joanna Kasperek,
Beata Pszeniczna, Jacek Mąka,
Edward Janaszek

Wódz z plemienia Navajo |
Łukasz Kos / Jacek Mąka

Prezenter talk show | Kamil Wallace

Przewodniczka w muzeum | Dominika Walo

Reżyser | Andrzej Plata

Asystent reżysera | Łukasz Pruchniewicz

inspicjentka | Klaudia Sobura

suflerka | Kamila Długosz

Dramat Ishbel Szatrawskiej „Żywot i śmierć pana Hersha Libkina z Sacramento w stanie Kalifornia” został wydany nakładem Wydawnictwa Cyranka.

Z pisaniem o książkach takich, jak ta, jest pewien problem. Bardzo trudno omówić je dokładnie i w należnych im proporcjach bez ujawniania treści, to zaś pozbawiłoby przyszłe czytelniczki i czytelników przyjemności, suspense, a w tym przypadku może nawet i *katharsis*. Zrobię, co mogę, wpierw jednak kilka słów o autorce. Pozwoli to od razu umieścić recenzowany dramat, bo z tym rodzajem literackim mamy do czynienia, w niezbędnych i naświetlających lekturę kontekstach.

Ameryka bez aniołów, c z y l i czekanie na Jom Kipur

Żywo i śmierć pana Hersha Libkina z Sacramento w stanie Kalifornia Ishbel Szatrawskiej
Wydawnictwo Cyranka, 2022

Piotr Oczko

Ishbel Szatrawska [...] to outsiderka wychowana na styku kultur: niemieckiej, polskiej i żydowskiej. Na Uniwersytecie Jagiellońskim ukończyła teatrologię, studiowała również filmoznawstwo, amerykanistykę i reżyserię filmową. Wspominam o tym nie bez powodu: świetna znajomość konwencji teatralnych (Brechtowskie zaangażowanie polityczne i łączenie stylistycznych rejestrów, nawiązania do starożytnych greckich dramaturgów) oraz filmowych („tarantinowskie” zwroty akcji, szybkie dialogi i po-inty), żartobliwa, postmodernistyczna gra nimi, a także intelektualne zaplecze są w przypadku *Żywo i śmierci pana Hersha Libkina* ewidentne, choć nienachalne, przekazywane w subtelnym, niemal niedostrzegalnym wymiarze. Wreszcie, Szatrawska bierze od lat udział w życiu żydowskiej społeczności Krakowa: pracuje w Żydowskim Muzeum Galicja, gdzie włącza się w prace kuratorskie, współpracuje z miejscowym oddziałem JCC i uczestniczy w projektach – tu wymienię tylko polsko-amerykańsko-izraelski „Kol Isha”, którego rezultatem była publikacja feministycznej w duchu *Hagady kobiet*. Nie dziwią więc zawarte w jej dramacie fragmenty w jidysz, hebrajskie słowa, judaistyczny sznyt, a przede wszystkim tematyka chyba oczywista: Zagłada. W pełni świadom, że posługuję się przebrzmiałym pozytywistycznym konceptem, zaryzykuję jednak stwierdzenie – tylko w podobnym biograficznym zderzeniu kultur, tożsamości, języków, lektur, osobistych i intelektualnych doświadczeń mógł wybuchnąć meteoryt, czyli dramat taki jak *Hersh*. [...]

Libkin dźwiga brzemię

miłości i zdrady, doświadczenie

sytuacji granicznej,

wreszcie tajemnicę...

Tytułowy, fikcyjny bohater sztuki Hersh Libkin (pisownię imienia zmieni potem na bardziej „angielską”), ocalały z Zagłady mieszkaniec łódzkiego getta i więzień Auschwitz w 1947 roku przybywa do Nowego Jorku. Powodów emigracji możemy się domyślać: stracił wszystkich, których kochał, nie może pogodzić się z powojennymi polskimi realiami, ucieka też przed samym sobą. Libkin dźwiga brzemię miłości i zdrady, doświadczenie sytuacji granicznej, wreszcie tajemnicę, której celowo nie ujawnię. Zrozumiał, że nie nadaje się na sprzedawcę butów na Lower East Side, po opanowaniu podstaw angielskiego wyrusza przez całe Stany do Hollywood, by spełnić marzenie o zostaniu aktorem (kiedyś już grywał w amatorskich teatrzykach, zapewne w getcie). Niewykluczone też, że szuka zajęcia, które pozwoli mu na nakładanie raz po raz masek, udawanie życia innych i zapomnienie o tym, co się stało.

Czy Żywot... to hermetyczny

„dramat żydowski”?

I tak, i nie, można go przecież

czytać na wielu płaszczyznach,

na przykład jako opowieść

o emigracji, antysemityzmie,

miłości i przegranej.

[...]

Marzenia się nie spełnią. Libkin dostanie tylko angaż statysty w westernie, w którym ma zagrać syna indiańskiego wodza. Na planie spotka Humphrey'a Bogarta, Lauren Bacall (właściwie Betty Joan Perske, córkę żydowskich emigrantów) oraz niejakiego Johna Paina, konserwatystę, maczystę, antysemitę i homofoba, w którym czytelnicy od razu chyba rozpoznają westernowego gwiazdora, Johna Wayne'a. Niesławny, kompromitujący aktora prostacki wywiad, którego udzielił „Playboyowi” w 1971 roku, Szatrawska antydatuje i parafrazuje zresztą w scenie 9. Obsada filmu jest w większości żydowska, zaś statyści to głównie ocaleńcy z Europy, pada więc pomysł, żeby swoje „indiańskie” kwestie wypowiadali oni w jidysz – przecież i tak nikt tego nie zauważy. Autorka wykorzystuje tutaj nieporozumienie, które zaczęło funkcjonować jako historyczna prawda. Otóż w *Plonq-cych siodłach*, parodii westernu z 1974 roku, reżyser Mel Brooks (właściwie Melvin Kaminsky) umieścił postać indiańskiego wodza mówiącego w jidysz, którego sam zagrał (znał język z domu). Przyczyniło się to do powstania mitu, jakoby żydowscy aktorzy amerykańscy zwykli niegdyś używać jidysz w sytuacjach, gdy odgrywali bohaterów mających mówić w nieznanym widzom językach obcych.

Z kariery filmowej nic nie wyjdzie. Hershę czekają zderzenie z machiną makkartyzmu, nieszczęśliwe małżeństwo (urodzą się w nim dwie córki, Hannah i Lois), rozwód, seria życiowych niepowodzeń i alkoholizm. Pod koniec życia nagra w Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie wywiad, w którym wreszcie zdecyduje się na powiedzenie o sobie prawdy.

Żywot i śmierć... można potraktować jako swoisty manifest artystyczny autorki stawiającej (wbrew temu, co widzimy w polskim teatrze) na tekst, bohatera, fabułę, logikę zdarzeń, linearności akcji i sensów. Tyle że u Szatrawskiej sensy i fabuła często rwą się, pojawiają się niejasne retrospekcje, oniryczne lub narkotyzujące i przedakcje – *Vorgeschichten*. Nie bez powodu, jak sądzę. Sztuka była pisana pierwotnie na konkurs dramatyczny zorganizowany przez Teatr Żydowski w Warszawie, którego tematem wiodącym miała być pamięć. Autorka, i owszem, bierze ją na warsztat, tyle że przekornie rekonstruuje nie pamięć zbiorową, a pamięć jednostki, starając się pokazać jej mechanizmy – z upływem lat starzejący się Hersh coraz częściej wraca do przeszłości i traum, przez co wydarzenia z młodości zaczynają się rysować przed nami coraz wyraźniej.

Czy *Żywot...* to hermetyczny „dramat żydowski”? I tak, i nie, można go przecież czytać na wielu płaszczyznach, na przykład jako opowieść o emigracji, antysemityzmie, miłości i przegranej. Znajomość kulturowych i historycznych kodów pozwoli jednak wybuchać śmiechem – przez łzy – przy kwestii Franka komentującego Hershową nieznaną amerykańskich realiów: „Co on? W piwnicy się chował?”. Wydaje mi się również,

że interpretacyjny klucz do dramatu dostępny jest tak naprawdę nielicznym. To trzecia księga Tory, rozdział 16, wersety 7–10:

I weźmie dwa kozły i postawi je Bogiem, u wejścia Namiotu Wyznaczonych Czasów. I położy Aharon losy na dwa kozły – jeden los, [na którym jest napis:] „dla Boga”, a drugi los: „na [zrzuconie] z wysokiego urwiska”. I przybliży Aharon kozła przeznaczonego losem „dla Boga”, i przeznaczy go na oddanie za grzech [chatat]. A kozła przeznaczonego losem „na [zrzuconie] z wysokiego urwiska” postawi przed Bogiem, żeby dokonać przebłagania nad nim, aby go wysłać na wysokie urwisko, [na śmierć], na pustynię. (za: *Tora Pardes Lauder*, tłum. Sacha Pecaric)

Kozły w sztuce są przecież dwa: jeden – Dawid – zostanie złożony w ofierze i umrze w wychodzącym z Auschwitz Marszu Śmierci, drugi zaś – Hersh – przeżyje i zostanie zesłany na pustynię, nie tylko tę z hollywoodzkiego planu filmowego, lecz także pustynię duchową i kulturową (obraz Stanów w książce Szatrawskiej jest aż nadto krytyczny). Co więcej, przywołany powyżej cytat z Tory to moment, w którym Mojżesz ustanawia przebłagalne, pokutne święto Jom Kipur. Nie bez powodu chyba w przedostatniej scenie indiański Wódz (figura Absolutu? narkotyczna wizja?) pyta bohatera: „Więc pan się jednak śpieszy na Jom Kipur?”.

Dotychczasowi recenzenci *Żywota...* chyba nie do końca zdawali sobie sprawę z wpisanego w dramat biblijnego kontekstu kozła ofiarnego. Justyna Sobolewska na łamach „Polityki” (20/2022) pisała choćby, że publicystyczna „próba rozbijania wszystkich stereotypów i odniesienia się do naszych współczesnych nagoniek sprawia miejscami wrażenie zbyt uproszczonej”. Chodzi bez wątpienia o scenę, w której rozmazujące sobie teatralny makijaż córki Hersha w dwuosobowym „greckim chórze” prowadzą oskarżycielski dialog. Co więcej, jest to klasyczna arystofanesowska parabaza, w całym jej bieżącym, polityczno-społecznym aspekcie, a wymowy tego fragmentu nie sposób zrozumieć bez rozszyfrowania intertekstualnego chwytu. Obrywają tutaj wszyscy (zwykle łatwi do zidentyfikowania), którzy na to zasłużyli: antysemita wszelkiej maści, ci powtarzający bezmyślnie kliksze („Żyd jako projekt. Żyd-koncepcja. Żyd-symbol”), hipokryci, homofobowie, Kościół, rządzący, a nawet Tadeusz Słobodzianek, który w *Naszej klasie* umieścił skądinąd podły i oparty na antysemickich stereotypach wąż gwałconej w pogromie i przeżywającej przy tym rozkosz Żydówki. Teraz zapewne autorka wspomnieć by też mogła o rozbudzonej seksualnie izraelskim młodzieńcu i gwałcie na żydowskiej piękności z *Przewozu* Andrzeja Stasiuka.

Wspomniane w parabazie Instytucje, takie jak religia i państwo, tworzone przez nie systemy (społeczne, polityczne, wyznaniowe i kulturowe, w tym literatura) oraz będące ich konsekwencją opresje i uprzedzenia są podstawą i gwarantem ciągłości istnienia koźłów ofiarnych, które uosabia tytułowy bohater. Instytucje cechuje długie, niemal odwieczne trwanie, a ich przejawy obserwujemy z dnia na dzień, nie tylko zresztą w Polsce. Znamienny jest fakt, że indiański „Wódz – Absolut” mówi Hershowi, że za najmądrzejszy w Torze uznaje moment, kiedy na końcu Izraelici patrzą na Kanaan, ale do niego nie wchodzi. W Tanachu, już w Ziemi Obiecanej, powstanie bowiem państwo – pojawią się tyrani, nieszczęścia i wojny. Nie o publicystykę więc chodzi, a o kwestie uniwersalne i fundamentalne.

[...]

Porównania utworów literackich do innych, zwłaszcza wybitnych dzieł oraz spekulacje na temat ich rzekomych intertekstualnych powiązań są zwykle krzywdzące i niesłusznie stawiają autorki i autorów w pozycji naśladowców. Tutaj jednak nie sposób nie odwołać się do *Aniołów w Ameryce. Gejowskiej fantazji na motywach narodowych* – sztuki pióra Tony’ego Kushnera z 1991 roku. Oba dramaty są *de facto* współczesnymi moralitetami (w przypadku Hersha podkreśla to dodatkowo tytuł, nawiązujący również do tradycji hagiograficznej) i eksponują one tragiczne losy osób LGBTQ+. Pokazują ich uwikłanie w opresyjne, patriarchalne amerykańskie systemy społeczne i polityczne (makkartyzm lat 40. i 50. oraz homofobiczny reaganizm lat 80.), podejmują kwestię żydowskiej i gejowskiej tożsamości, miłości homoseksualnej, zdradzenia tych, których się kocha; wreszcie w podobny, moralitetowy sposób budują postaci. Bohaterów Szatravskiej i Kushnera można uznać wręcz za swoiste alegorie, personifikacje reprezentujące określone postawy życiowe. Moralitetowe i wspólne dla obojga są również połączenie tragizmu i komizmu, groteska, tudzież psychomachia – walka bohatera z samym sobą, z góry skazana na porażkę. Mamy też oniryczne zjawy oraz duchy: w *Aniołach w Ameryce* wywołują je przyjmowane przez Priora retrowirusowe leki, u Szatravskiej zaś obozowe flashbacks i LSD. Holokaust i AIDS – dwie traumy XX wieku. Tyle że osamotniony Hersh nigdy nie zobaczy wznoszącej się do nieba Jakubowej drabiny ani wyskakującej spod posadzki świętej księgi. Zastąpi je „Übermatka”, satyryczna, stereotypowa (i świetnie zarysowana) figura jidysze mame. Ameryka Hersha Libkina to pustynia bez nieba, piekła i czyśćca, bez nadziei, przebaczenia i pocieszenia, bez aniołów.

Ameryka Hersha Libkina

to pustynia bez nieba, piekła

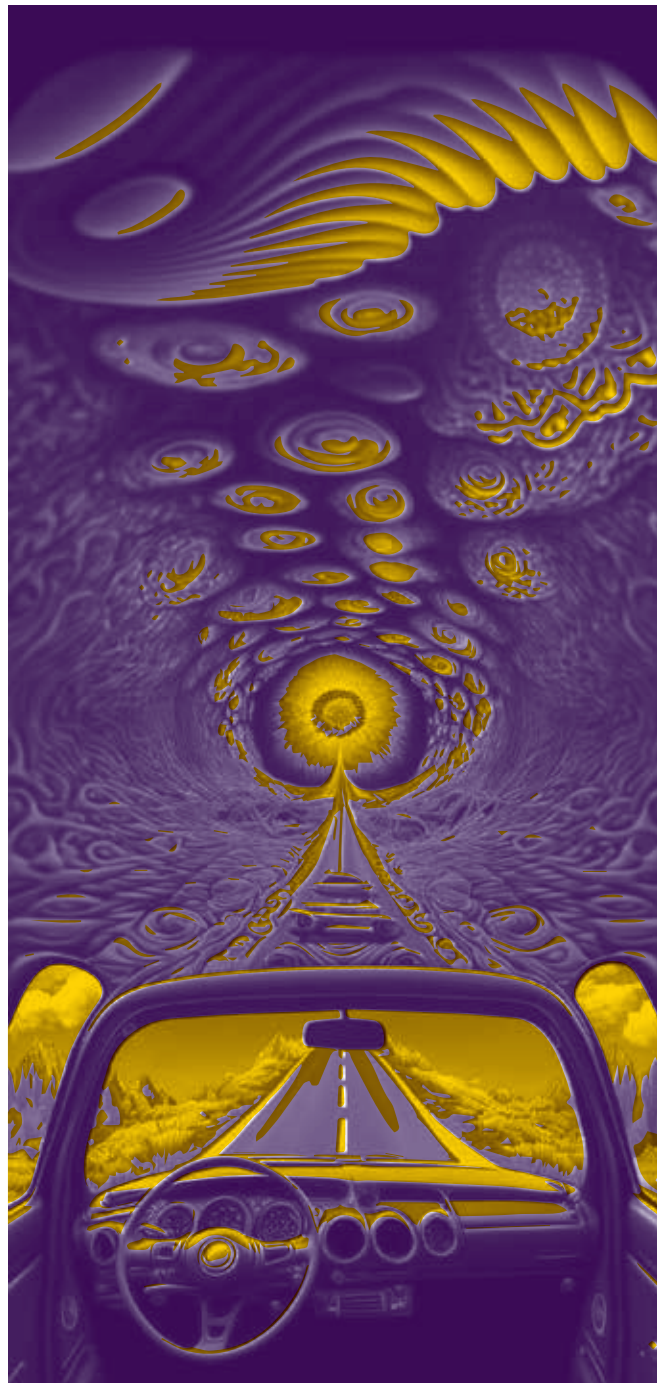
i czyśćca, bez nadziei,

przebaczenia i pocieszenia,

bez aniołów.

[...]

Dramat Szatravskiej to wywodząca się z tradycji romantycznej *Lesedrama*, sztuka przeznaczona bardziej do lektury, co nie znaczy wszak, że nienadająca się do wystawienia. 201 stron, do tego długie, będące sporym zadaniem dla aktorów narracyjne tyrady (wręcz widziałem w nich fragmenty powieści) i aż 19 *dramatis personae*. Po kilkunastu stronach Hersha zdałem sobie jednak sprawę, że zwalniam tempo i unaoczniam czytanie – zaczynam słyszeć głosy bohaterów, tak jakby zwracali się oni do mnie wprost ze sceny. A mówili do mnie w sposób, który aż za dobrze znałem z czasów młodości, z przedstawień Krystiana Lupy, *Rodzeństwa* lub *Kalkwerku*.

Podobno w 2023 roku *Żywot i śmierć...* chciałby pokazać na deskach kieleckiego Teatru im. Stefana Żeromskiego Łukasz Kos. Z zaciekawieniem, choć nie ukrywam, że i z niepokojem, czekam na ten spektakl – to wielkie wyzwanie dla obsady.

Prof. dr hab. Piotr Oczko jest pracownikiem Katedry Teorii Literatury na Wydziale Polonistyki UJ, anglistą, polonistą, niderlandystą i historykiem sztuki. Zajmuje się dziejami literatury, sztuki i kultury holenderskiej, historią osób nieheteronormatywnych oraz gender studies. Wydał 25 książek (w tym 10 monografii) oraz ponad 100 artykułów.

Tekst ukazał się w Czasopiśmie Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma „Tłomackie 3/5” nr 2/2022.

Za możliwość wykorzystania tekstu Teatr im. Stefana Żeromskiego w Kielcach dziękuje Redakcji Czasopisma.

MAŁY LEKSYKON TEGO, CO ISTOTNE

ANTYSEMITYZM Termin ukuty pod koniec XIX w. dla określenia postaw i działań antyżydowskich, obejmujący obecnie odwieczne uprzedzenia wobec Żydów – od czasów przedchrześcijańskich po współczesne prześladowania polityczne. W ciągu dziejów charakter postaw antysemitycznych ulegał zmianom, od niechęci spowodowanej brakiem asymilacji Żydów, przez szyderstwa na tle religijnym, po nazistowskie „ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej” przez ludobójstwo. Żydów masakrowano podczas krucjat, zmuszano do zakładania oznak żydowskich, oskarżano o używanie krwi chrześcijan do swych obrzędów, zamykano w gettach, skazywano na wygnanie.

CZARNA LISTA HOLLYWOOD Opublikowana w latach 40. XX w. w Stanach Zjednoczonych lista zawierająca nazwiska scenarzystów, reżyserów, aktorów, producentów i innych ludzi związanych z show-biznesem, którym odmówiono pracy w zawodzie, oskarżono o obrazę Kongresu i zasądzono grzywnę z powodu poglądów politycznych – deklarowanych bądź będących jedynie podejrzeniem (chodziło o sympatyków i członków Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych, którzy odmówili zeznań w związku z komunistyczną infiltracją w przemyśle filmowym). Początkowo Czarna Lista zawierała dziesięć nazwisk, z czasem rozrosła się do blisko dwustu. Znaleźli się na niej m.in. Richard Attenborough, Leonard Bernstein, Luis Buñuel, Charlie Chaplin, Elia Kazan, Arthur Miller, Irvin Shaw, Orson Welles. Niektórzy z szykanowanych musieli wyemigrować do Europy, inni ukrywali się pod pseudonimami.

FRANK LEO Żydowskiego pochodzenia kierownik Narodowej Fabryki Ołówków, w 1913 oskarżony o zgwałcenie i zabójstwo 13-letniej pracownicy fabryki, Mary Phagan. W trakcie opartego na poszlakach procesu wypełnionego fałszywymi zeznaniami pracownic fabryki jakoby Frank czynił im niestosowne propozycje seksualne, męczyzna został skazany na karę śmierci, którą później zmieniono na dożywocie. Do skazania Franka przyczyniły się też – również uznane później za fałszywe – zeznania Afroamerykanina Jima Conley’a. Niezadowolona ze zmiany wyroku kilkudziesięcioosobowa grupa wzburzonych ludzi porwała Franka z więzienia, zawiozła do Marietty, rodzinnego miasteczka Mary Phagan i dokonała linczu wieszając go na drzewie. Wykonane w trakcie samosądu fotografie sprzedawano później jako pocztówki, podobnie fragmenty liny i drzewa, na których powieszono Franka. Żadna z osób odpowiedzialnych za lincznictwo nie poniosła kary. Grupa nazywająca siebie „Ryccerzami Mary Phagan” odbudowała potem struktury Ku Klux Klanu.

HOLLYWOOD Dzielnica Los Angeles, od 1915 filmowa stolica Stanów Zjednoczonych. W pierwszej dekadzie XX w. przemysł filmowy koncentrował się w Nowym Jorku i Chicago. Niechęć wobec pierwszych monopolistów, głównie żydowskiego pochodzenia, spowodowała, że niezależni producenci przenieśli się na Zachodnie Wybrzeże. W latach 20. realizowano tam ok. 800 filmów rocznie. Hollywood stało się siedzibą wybitnych aktorów, reżyserów i scenarzystów, a także symbolem szczytu ekranowej kariery i przepychu. Niepoddzielna dominacja Hollywoodu trwała do końca lat 40. Zgodnie z nowymi ustawami wielkie wytwórnie filmowe musiały pozbyć się swoich sieci kin, co naruszyło ich system finansowy. W latach 60. pojawiła się konkurencja niezależnych przedsiębiorców. W zbiorowej świadomości Hollywood do dziś pozostaje jako miejsce mityczne, zwane „fabryką snów”.

IZRAEL Kraj Izrael (Erec Izrael) jest dla Żydów kolebką istnienia. To miejsce związane z najważniejszymi wydarzeniami długiej historii narodu, z której dwa tysiące lat opisano w Biblii. Tutaj formowała się jego kultura, religijna i narodowa tożsamość. Łączność z krajem została utrzymana przez stulecia, nawet wtedy, gdy większość narodu musiała udać się na wygnanie. W ciągu wieków rozproszenia Żydzi nigdy nie przecięli i nie zapomnieli o swojej więzi z Ziemią. Proklamując państwo Izrael w 1948 chcieli uzyskać utraconą 2000 lat wcześniej możliwość samostanowienia.

JOM KIPUR (hebr. Dzień Pojednania, Sądny Dzień) Najważniejsze i jedno z najstarszych świąt żydowskich przypadające dziesiątego dnia miesiąca tiszri (wrzesień – październik), obchodzone na pamiątkę zejścia Mojżesza z góry Synaj z tablicami Dekalogu – znakiem przebaczenia za grzech bałwochwalstwa i symbolem pojednania z Bogiem. Tego dnia przygotowywano dwa kozły ofiarne – pierwszy, „dla Pana”, składany był w ofierze za naród,

drugi, „dla Azazela”, wyprowadzany na pustynię po uprzednim przeniesieniu na niego grzechów Izraela.

W święto obowiązuje post, zabronione jest wykonywanie jakiejkolwiek pracy, a nawet mycie się. Dzień wypełniają modlitwy w synagodze, wyznanie grzechów, błaganie o Boże przebaczenie. Jom Kipur to także dzień pamięci o zmarłych. Wieczorem, tuż przed rozpoczęciem święta, zapala się świece pamięci za dusze najbliższych krewnych. Prawdziwa, głęboka skrucha religijna, teszuwa, to jednocześnie wyznanie win i grzechów, jakie się popełniło oraz pełna świadomość upadku moralnego, który temu nagannemu zachowaniu towarzyszył. Jediną drogą do odnowy etycznej jest prośba o wybaczenie.

KOMANCZE Przedstawiciele wojowniczych plemion koczowniczych Wielkich Równin w środkowej części Stanów Zjednoczonych, w przeszłości wyznający kult sił przyrody i szamanizm, współcześnie – chrześcijaństwo lub pejotyzm. Do 1875 zamieszkiwali wschodnie obszary dzisiejszych stanów Kolorado i Nowy Meksyk zwane Komanczerią, później zgromadzeni w rezerwacie w Oklahomie. Ekspansja Amerykanów powodowała, że nie tylko grupy białych osadników, ale też inne plemiona musiały przemieszczać się na

terytoria Komanczów, przez co tracili oni część swoich ziem, walcząc o nie z mniejszym lub większym skutkiem. Komancze przeszli do historii jako znakomici jeźdźcy i genialni wojownicy, stworzyli najpotężniejsze indiańskie imperium w Ameryce Północnej, jednak brutalnie atakując i grabiąc mieszkańców Teksasu i Meksyku, zyskali też miano bezwzględnych agresorów. Obecnie ta grupa etniczna liczy ok. 19 tys. osób.

KOS ŁUKASZ W wieku 10 lat zaczął pisać sztuki teatralne i postanowił zostać reżyserem. Ukończył studia na Wydziale Reżyserii Dramatu Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Krakowie, na Wydziale Wiedzy o Teatrze warszawskiej Akademii Teatralnej (gdzie przez kilka lat był też asystentem Mai Komorowskiej na zajęciach aktorskich), a także Kurs Reżyserii Filmowej Andrzeja Wajdy. W czasie studiów pracował jako asystent Krystiana Lupy, Andrzeja Wajdy i Rudolfa Ziolo. W latach 1989-1992 podróżował po Polsce z prywatnym teatrem im. Kici Koci Zbigniewa Micha i Wojciecha Królikiewicza. W latach 2001-2002 i 2009 pracował jako reżyser w Teatrze Nowym w Łodzi, a w latach 2006-2007 jako konsultant programowy w warszawskim Teatrze Powszechnym im. Z. Hübnera. Współpracuje ze słowackim teatrem Teatro Tatro, jest też założycielem Flying Jewish Theatre. Jest współautorem (obok Jacka Papisa) filmu dokumentalnego o Zdzisławie Maklakiewicz. Jako scenarzysta i aktor współpracował przy spektaklach telewizyjnych Tadeusza Króla i Piotra Mikuckiego.

Na teatralnych scenach (instytucjonalnych i offowych) zrealizował ponad 60 spektakli (w tym dla młodych widzów oraz spektakli dyplomowych), przedstawień operowych, musicali, czytań performatywnych, m.in. „Zazum” Dariusza Rzontkowskiego w Teatrze Dramatycznym w Warszawie, „Mężczyzna, który pomylił swoją żonę z kapeluszem” Michała Nymana wg książki Olivera Sacksa w Teatrze Wielkim w Łodzi, „Kurka wodna” Stanisława Ignacego Witkiewicza i „Kłątwa” Stanisława Wyspiańskiego w Teatrze Nowym w Łodzi, „Koronacja” Marka Modzelewskiego w Laboratorium Dramatu przy Teatrze Narodowym w Warszawie, „Sklep z zabawkami” Alexandru Popescu i „Janosik. Naprawdę prawdziwa historia” Michała Walczaka w Teatrze Lalka w Warszawie, „Paw Królowej albo ostatni egzamin z prozy” Doroty Masłowskiej w Teatrze

Studyjnym w Łodzi, „Kajtuś Czarodziej” wg Janusza Korczaka i Roberta Bolesto w Teatrze Polskim im. H. Konieczki w Bydgoszczy, „Starość jest piękna” Esther Villar w Teatrze Polonia w Warszawie, „Przebudzenie wiosny” Stevena Satera i Duncana Sheika w Teatrze Rozrywki w Chorzowie, „Kunst du pñfen Johanna” opera dla dzieci Gordona Kampe wg książki Ulfa Starka w Bayerische Staatsoper w Monachium, „Iliada. Wojna” Alessandro Baricco i „Fanny i Alexander” na podstawie scenariusza Ingmara Bergmana w Teatrze im. H. Modrzejewskiej w Legnicy, „Śmierć na gruszy” Witolda Wandurskiego w Teatrze Chorea w Łodzi.

Pracuje też jako aktor (rola Chlestakowa w „Rewizorze” Mikołaja Gogola we własnej reżyserii w Teatrze IMKA w Warszawie, Woland w „Mistrzu i Małgorzacie” Michała Bułhakowa w reżyserii Ondreja Spisaka w Teatro Tatro).

Jest laureatem wielu nagród teatralnych, m.in. na 5. Ogólnopolskim Festiwalu Sztuki Reżyserkiej „Interpretacje” w Katowicach, 3. Festiwalu Dramaturgii Współczesnej w Zabrze czy 12. Międzynarodowych Spotkaniach Teatrów Lalek w Toruniu.

LSD (kwas lizerydowy 25) Bardzo silna syntetyczna substancja psychodeliczna, wywołująca halucynacje i omamy, popularna w czasach kontrkultury hipisowskiej i później, występująca najczęściej w postaci tabletek lub doustnych znaczków (blotterów). Pod jej wpływem dochodzi do wielogodzinnych „podróży” (znieskształceń percepcyjnych i halucynacji). Ponadto LSD powoduje rozmaite efekty w zależności od dawki i innych warunków: widzenie w żywych, jaskrawych kolorach, przeżywanie ekstremalnych emocji: smutku, strachu, spokoju, szczęścia, poczucie dziwności, zmiana postrzegania czasu, podatność na sugestie, kołatanie serca, przyspieszone tętno i wzrost ciśnienia krwi, zawroty głowy, uczucie słabości w mięśniach, bezsenność i urata apetytu, lęk i ataki paniki.

MACCARTYZM Ogólna nazwa działań politycznych, pozbawionych skrupułów metod śledczych oraz tworzenia paranoidalnej atmosfery strachu i podejrzeń w walce z „wewnętrznym zagrożeniem komuni-

stycznym” w latach 1950-1954 w Stanach Zjednoczonych. Pojęcie pochodzi od nazwiska senatora Josepha Raymonda McCarthy’ego (1908-1957), który zainicjował kampanię na rzecz badania lojalności pracowników administracji rządowej, szkół wyższych, wojska i innych instytucji życia publicznego oraz przeciwdziałania „infiltracji komunistycznej” wśród tych grup społecznych. Inwigilację rozszerzono na wszelkie środowiska opiniotwórcze: aktorów, reżyserów, dziennikarzy, naukowców.

Działania te polegały na przesłuchiwanie osób z listy sporządzonej na podstawie osobistych i zazwyczaj niczym nieuzasadnionych podejrzeń McCarthy’ego. W przypadku odmowy współpracy w postaci podawania nazwisk kolejnych osób podejrzanych o sprzyjanie lub związki z członkami partii komunistycznej, łamano ich kariery, wysyłano donosy do ich pracodawców, szykanowano, wydalano ze służby.

MARSZE ŚMIERCI Przymusowa ewakuacja więźniów obozów koncentracyjnych położonych w Europie Wschodniej, tuż przed wkroczeniem wojsk radzieckich. Rozkaz ewakuacji wydał Hitler w styczniu 1945. W jego wyniku zdrowi oraz mogący utrzymać się na nogach więźniowie formowani byli w kolumny i gnani pieszo lub przewożeni w zatłoczonych wagonach bydłowych w kierunku Niemiec. Te masowe przemieszczenia rozpoczęte w środku zimy zdziesiątkowały więźniów. Z ok. 700 tys. ponad jedna trzecia zginęła. Umierali z głodu, zimna i chorób. Wielu z nich rozstrzelano po drodze.

METRO-GOLDWYN-MAYER Jedna z czołowych amerykańskich wytwórni filmowych powstała w 1924 z połączenia trzech firm: Metro Picture Corporation (wielkiej sieci kin Marcusa Loewa), Goldwyn Picture Corporation (Samuela Goldwyna) i Louis B. Mayer Pictures. Pierwsze sukcesy MGM wiązały się z postacią Irvinga Thalberga – wybitnego producenta, który stworzył model wielobudżetowego melodramatu, angażował gwiazdy, dbał o wysoką jakość techniczną filmów. W kolejnych dekadach wytwórnia nadawała ton kinu hollywoodzkiemu, promując konserwatywny system wartości, ale też i czystą roz-

rywkę, stając się symbolem wystawnych widowisk kostiumowych, musicalu i westeru. Dopiero w latach 60. MGM zaczął popadać w finansowe kłopoty. Przechodząc z rąk do rąk, dziś nie odgrywa praktycznie żadnej roli. Znakiem firmowym wytwórni jest wizerunek ryczącego lwa.

MUZEUUM HOLOCAUSTU W WASZYNGTONIE (United States Holocaust Memorial Museum) Amerykańskie muzeum będące jednocześnie oficjalnym pomnikiem upamiętniającym Holocaust, otwarte w 1993. Lokalne oddziały Muzeum znajdują się w Nowym Jorku, Bostonie, Boca Raton, Chicago, Los Angeles oraz Dallas. Wśród eksponatów znajduje się ponad 8 tys. znalezisk archeologicznych i dzieł sztuki (pracy ręcznej), 20 mln materiałów archiwalnych, ponad 7 tys. dzieł historii mówionej, 630 godzin filmów historycznych i dokumentalnych oraz jedna z największych na świecie kolekcji fotografii dotyczących II wojny światowej, Holocaustu i Żydów. Rejestr Ocalałych Meedów (Benjamin and Władka Meed Registry of Holocaust Survivors) dysponuje listą ponad 200 tys. osób ocalałych z Holocaustu oraz ich rodzin, którzy pochodzą z 60 państw świata. Zbiory biblioteki szacowane są na 50 tys. publikacji w kilkunastu językach.

Od momentu otwarcia muzeum odwiedziło ponad 47 mln zwiedzających, w tym również głowy państw reprezentujące blisko 100 krajów świata.

NAVAJO (Nawahowie) Najlicniejsza grupa etniczna Indian Ameryki Północnej w Stanach Zjednoczonych, licząca w 2021 399 494 osoby. Najwięcej z nich (około 173 tys.) zamieszkuje rezerwat położony na terenie stanów Arizona, Nowy Meksyk oraz Utah. Od Indian Pueblo nauczyli się rzemiosła i przejęli metody uprawy ziemi, zachowując koczowniczy tryb życia. Pierwotnie byli zorganizowani w klany, w religii dominował szamanizm. Od poł. XIX w. prowadzili walki z Amerykanami, w 1868 podpisali traktat, na mocy którego utworzono rezerwat z ich ziem plemiennych. W czasie II wojny światowej na terenie rezerwatu Nawahów rozpoczęło się wydobywanie ropy naftowej, uranu i innych bogactw naturalnych ważnych dla przemysłu zbrojeniowego. Obecnie Nawahowie są aktywni ekonomicznie (m.in. czerpią zyski z wydzierżawiania terenów bogatych w złoża mineralne), mają własną kadre nauczycielską i służbę zdrowia, publikują własne czasopismo („Navajo Times”).

Podczas II wojny światowej Indianie Navajo przyczynili się do zwycięstwa Amerykanów nad Japończykami, wykorzystywani byli bowiem jako szyfranci. Ich unikalny język, którym posługiwała się zaledwie garstka ludzi na świecie, stanowił najlepszy kod i pozwolił Amerykanom na zachowanie tajemnicy kluczowych operacji wojskowych na Pacyfiku. W 1982 prezydent Ronald Reagan ustanowił z tego powodu 14 sierpnia Dniem Szyfrantów Navajo,

a w 2001 George W. Bush przyznał złote i srebrne Medale Kongresu grupie kilkudziesięciu weteranów-szyfrantów.

PAWELLA DAMIAN Autor reżyserii światła do ponad 80 spektakli. Współpracował z wieloma teatrami, m.in. z warszawskimi – Teatrem Narodowym, Teatrem Dramatycznym, Teatrem Studio i Teatrem Powszechnym, Narodowym Starym Teatrem im. H. Modrzejewskiej w Krakowie, Teatrem im. J. Słowackiego w Krakowie, Teatrem im. S. Żeromskiego w Kielcach, Teatrem Wybrzeże w Gdańsku, Teatrem im. J. Osterwy w Lublinie, Teatrem Polskim w Poznaniu, Teatrem Polskim im. H. Konieczki w Bydgoszczy, Wrocławskim Teatrem Lalek. Jest stałym współpracownikiem Kuby Kowalskiego, Michała Kotańskiego i Jakuba Krofty.

SIKORSKA-BOUFFAŁ BARBARA Kostiumografka filmowa, teatralna i telewizyjna. W teatrze zadebiutowała w 2020, tworząc kostiumy do adaptacji „Fanny i Aleksandra” Ingmara Bergmana wyreżyserowanej przez Łukasza Kosa w Teatrze im. H. Modrzejewskiej w Legnicy. Jest autorką kostiumów do „Rewizora” Mikołaja Gogola w Teatrze IMKA w Warszawie, „Wiśniowego sadu” Antoniego Czechowa w Teatrze im. W. Horzycy w Toruniu w reżyserii Łukasza Kosa, a także do „Cesarza” Ryszarda Kapuścińskiego w Teatrze Muzycznym Capitol we Wrocławiu w reżyserii Cezarego Studniaka. Wcześniej projektowała kostiumy do spektakli Teatru Telewizji, m.in. „Siedem dalekich rejsów” w reżyserii Marcina Ziębińskiego, „Stara kobieta wysiaduje” w reżyserii Filipa Bajona, „Skrzypki”, „Kamera marzeń” i „Wyspa róż” w reżyserii Jana Jakuba Kolskiego.

Jest autorką kostiumów do filmów, a także seriali telewizyjnych takich jak „Szczęście świata” Michała Rosy, „Afonja i pszczoły” Jana Jakuba Kolskiego, „Fundacja” Filipa Bajona, „Bikini blue” Jarka

Marszewskiego, „Dziura w głowie” Piotra Subotki, „Za niebieskimi drzwiami” Mariusza Paleja i „Powrót do tamtych dni” Konrada Aksinowicza. W 2012 była nominowana do nagrody filmowej Orły za scenografię do filmu „Daas” Adriana Panka, a w 2014 otrzymała statuetkę za kostiumy do filmu „Papusza” Joanny Kos-Krauze i Krzysztofa Krauzego.

„SKRZYPEK NA DACHU” Amerykański musical filmowy z 1971 w reżyserii Normana Jewisona, będący ekranizacją broadwayowskiego musicalu opartego na książce „Dzieje Tewji Mleczarza” Szolema Alejchema. Muzykę, która rozstawiła filmową wersję „Skrzypka...” skomponowali Jerry Bock i John Williams. Fabuła opisuje historię ubogiego mleczarza Tewjego, mieszkańca wsi Anatewka, który, zgodnie z żydowską tradycją, planuje wydać za mąż swoje córki z pomocą swatki. Dziewczęta jednak, zamiast poddać się tradycji, szukają miłości na swoich zasadach. Tewje – początkowo rozdarty między kulturą, w której go wychowano a szczęściem bliskich, wybiera to drugie, pojmując, że rodzina jest najwyższą wartością i to ona tworzy tradycję, a nie odwrotnie. W tle wybrzmiewają echa wysiedlenia Żydów z terenów carskiej Rosji.

STANIEK JAROSŁAW Choreograf i reżyser przedstawień muzycznych. Ma w swoim dorobku choreografię do blisko 200 spektakli teatralnych, operowych, a także filmów, programów TV, koncertów, teledysków. Jako choreograf i reżyser zrealizował największe klasyczne tytuły musicalowe: „West Side Story”, „Jesus Christ Superstar”, „Hair”, „Grease”, „Footloose”, „Fame”, „Chicago” – zarówno w Polsce, jak i w Europie (Niemcy, Szwajcaria, Austria, Holandia, Czechy, Słowacja). Współpracował z takimi gwiazdami jak Nick Cave, Malcolm McDowell, Dee Dee Bridgewater, Heather Graham. Realizuje też własne spektakle m.in. „Opentaniec” (Pomorska Nagroda Artystyczna 2004), hipopowy projekt teatralny „12 ławek” (Nagroda Prezydenta Gdyni 2006), „Metropolish – Telesocjostory” (nagroda Podlaskie Przedsięwzięcie Roku 2010).

Pracował w teatrach operowych w Niemczech, Holandii oraz praktycznie we wszystkich teatrach muzycznych w Polsce. Jest autorem choreografii zaprezentowanej podczas ceremonii przedmeczowych Mistrzostw Europy w piłce nożnej EURO 2012 (Stadion Narodowy w Warszawie).

Często angażuje się w pracę przy spektaklach dramatycznych oraz tworzy oryginalne widowiska i spektakle muzyczne: „Sen nocy letniej” (Teatr Muzyczny w Gdyni), „Mistrz i Małgorzata” (Teatr Capitol we Wrocławiu), „Tu-wim” (Teatr Powszechny w Łodzi, nagroda Złota Maska 2014).

W kinach można było niedawno oglądać film „Serce, serduszko” Jana Jakuba Koloskiego z jego choreografią oraz wielokrotnie nagradzany na największych festiwalach filmowych (np. Sundance Film Festival) pierwszy polski musical grozy „Córki dancingu” Agnieszki Smoczyńskiej.

STRYCHARSKI DOMINIK Kompozytor, flecista, wokalista, improwizator, performer, nauczyciel i publicysta. Współzałożyciel teatru Bretoncafe. Od 1998 tworzy (jako kompozytor i wykonawca) wielowymiarowy projekt solowy Doministry, łączący współczesną muzykę elektroniczną, posthiphop, performance, noise i elektro-ambient. Jest twórcą jedyne na świecie dziennika dźwiękowego, którego kolekcja obejmuje dziś prawie 500 utworów.

Nagrał ponad 30 albumów w bardzo różnych składach. Jest twórcą i założycielem zespołów Pulsarus, Core, Prophetic Fall, Myriad Duo. Jako kompozytor zajmuje się współczesną muzyką elektroakustyczną, korzystającą z nieortodoksyjnych technik i stylistycznych połączeń. Intensywnie rozwija współczesny język fletu prostego oraz ludzkiego głosu łączonego z elektroniką. Współpracował z takimi artystami jak: Mikołaj Trzaska, Agusti Fernandez, Rafał Mazur, Noel Leandre, Nuria Andorra, Wojciech Waglewski, Adam Pierończyk, Jan Peszek, Barbara Drązkowska.

Jako twórca teatralny skomponował różnorodną stylistycznie muzykę do przeszło 90 spektakli i projektów takich twórców scenicznych jak: Paweł Łysak, Bartosz Szydłowski, Michał Zadara, Paweł Świątek, Wojtek Klemm, Katarzyna Raduszyńska, Jan Peszek, Anna Badora, Wojtek Urbański, Kuba Roszkowski i wielu innych.

Prowadzi swoją stronę i bloga: doministry.blogspot.com

SYNDROM BOGART-BACALL (Bogart-Bacall syndrome – BBS) Zaburzenie głosu spowodowane nadużywaniem lub nadmierną eksploatacją strun głosowych. Dotyka najczęściej osoby, które mówią niskim głosem – szczególnie jeśli mają słaby oddech i kontrolę wokalną. Objawy to niezwykle głęboki lub szorstki głos, dysfonia

oraz zmęczenie głosu. Nazwa schorzenia wynika z podobieństwa barwy wokalne osoby chorej z brzmieniem głosu aktorów Humphrey'a Bogarta (właśc. DeForest) i Lauren Bacall (właśc. Betty Joan Weistein Perske). Bogart, chcąc podążać za modnym w czasach kina noir głębokim głosem wśród aktorek, namówił swoją partnerkę Bacall do nadmiernego palenia papierosów, co miało spowodować zmianę rejestru głosu, a w konsekwencji – wystąpienie syndromu Bogart-Bacall.

WALICKI PAWEŁ Scenograf, reżyser filmów animowanych, animator, grafik. Absolwent ASP w Poznaniu i podyplomowej scenografii w krakowskiej ASP. Dyplom – scenografię do „Jeziora łabędziego” w Teatrze Wielkim w Warszawie, obronił u prof. Andrzeja Kreutz Majewskiego.

Autor kilkudziesięciu scenografii teatralnych i filmowych w Polsce i za granicą.

Animator pełnometrażowego filmu animowanego „Zabij to i wyjedź z tego miasta” w reżyserii Mariusza Wilczyńskiego. Reżyser i animator filmu „Jak bóg Maior utracił tron” wg przypowieści filozoficznych Leszka Kołakowskiego.

Laureat Złotej Maski za scenografię do spektaklu „Bobiczek” w reżyserii Łukasza Kosa z Teatru Zagłębia w Sosnowcu.

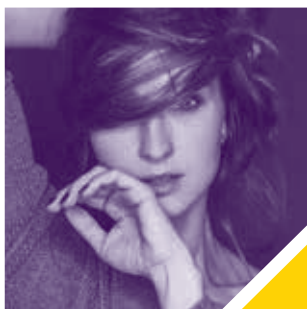
WALLACE KAMIL Operator filmowy, absolwent Łódzkiej Szkoły Filmowej na kierunku Sztuka Operatorska. Autor zdjęć do wielu filmów krótkometrażowych oraz projektów komercyjnych, filmów dokumentalnych, reportaży. Zajmuje się także reżyserią i pisanem scenariuszy do filmów krótkometrażowych. Nominowany do Złotej Kijanki na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym Camerimage za film „44”.

Z Łukaszem Kosem współpracuje od 2017, od czasu, gdy stworzyli dyplomowy spektakl „Lovecraft” w Teatrze Studyjnym w Łodzi. Od tego momentu pracowali razem m.in. przy „Fanny i Aleksanderze” (Teatr im. H. Modrzejewskiej w Legnicy), „Śmierci na gruszy” (Stowarzyszenie Teatralne Chorea w Łodzi), „Revizorze” (Teatr IMKA w Warszawie) czy „Wiśniowym sadzie” (Teatr im. W. Horzycy w Toruniu).

WESTERN Gatunek filmowy (także powieść), którego akcja rozgrywa się w zachodnich stanach Ameryki Północnej, zwanych po prostu Dzikim Zachodem, o przygodach kowbojów, Indian, szeryfów itp., idealizujący podbój terytoriów indiańskich przez białego człowieka w drugiej połowie XIX w. Bohater westernu uosabia twardy indywidualizm i wcielał w życie własne pojęcie sprawiedliwości.

WOODSTOCK Farma w Bethel koło Nowego Jorku, gdzie w dniach 15-18 sierpnia 1969 zorganizowano festiwal muzyki rockowej. Była to pierwsza na świecie kilkudniowa, odbywająca się pod gołym niebem i tak masowa impreza (zgromadziła ok. 450-tysięczną młodzieżową publiczność, w tym hippisów). Hasłem przewodnim było: *Peace, Love and Happiness* (pokój, miłość i szczęście). Doborowa grupa wykonawców (m.in. Joan Baez, Canned Heat, Joe Cocker, Credence Clearwater Revival, Grateful Dead, Jefferson Airplane, Jimi Hendrix, Janis Joplin, The Who) i atmosfera swobody panująca wśród koczujących na miejscu słuchaczy zyskały festiwalowi miano kultowego. Magazyn „Rolling Stone” uznał festiwal za jedno z 50 wydarzeń, które zmieniły historię rock and rolla.

ZIELONKA KATARZYNA Absolwentka Ogólnokształcącej Szkoły Baletowej im. L. Różyckiego w Bytomiu. Od 2006 aktywna zawodowo jako tancerka. Początkowo związana z Teatrem Rozrywki w Chorzowie

ie i Gliwickim Teatrem Muzycznym, od 2008 systematycznie współpracuje z Teatrem Polskim w Bielsku-Białej.

Jako tancerka występowała w wielu spektaklach, takich jak: „Jesus Christ Superstar”, „Hotel Nowy Świat”, „Historia Mistrza i Małgorzaty”, „Balladyna”, „Zorba”, „Frankenstein”. Łącznie ma na swym koncie blisko 100 przedstawień.

Od kilku lat współpracuje z Jarosławem Stańkiem. Razem współtworzyli choreograficznie wiele spektakli nagradzanych i docenianych przez publiczność, m.in. „Jesus Christ Superstar”, „West Side Story”, „Sześć wcieleń Jana Piszczyka” (Złota Maska za spektakl roku), „Księżniczka czardasza”, „Człowiek z La Manchy”, „Frankenstein”, a ostatnio na scenie Opery i Filharmonii Podlaskiej spektakle „Zemsta nietoperza”, „Cyganeria”, „Doktor Żywago” i „Baron cygański”. Przygotowali również musical „Calling – the Pope” w Teatrze im. A. Bagara w Nitrze na Słowacji. Ostatnio stworzyli choreografię do musicalu „Matylda” w Teatrze Syrena w Warszawie.

ZAGŁADA (hebr. Shoah, ang. Holocaust)

• **ZAGŁADA INDIAN** Trwająca od XV w. eksterminacja rdzennych mieszkańców obu Ameryk pod naporem Europejczyków krwawo „krzewiących cywilizację” i zawłaszczających tereny należące do Indian. Całe plemiona zamykano w rezerwach zlokalizowanych w większości na nieurodzajnych terenach. Indianie umierali z głodu, z powodu europejskich, nieznanych im dotąd chorób, brutalnych masakr (np. rzeź nad Sand Creek, podczas której zastrzelono i zbezczeszczono ciała ok. 160 Indian, głównie kobiet i dzieci), wędrowek przesiedleńczych (podczas przesiedleń plemion południowych do Oklahomy w latach 30. XIX w. do przebycia setek kilometrów zimą zmuszono blisko 15 tys. Indian; wędrowki nie przeżył niemal co czwarty z nich, wielu zmarło w drodze z wycieńczenia, uciekinierów ścigano i wieszano; trasę, którą przemie-

rzyli Indianie, nazwano Szlakiem Łez). Szacuje się, że w wyniku eksterminacji zginęło ok. 55 milionów Indian.

• **ZAGŁADA ŻYDÓW** Przygotowana pod względem ideologicznym, przeprowadzona na skalę przemysłową eksterminacja 6 mln Żydów na terytoriach opianowanych przez hitlerowskie Niemcy w l. 1933-45. Badania naukowe nad Zagładą, z biegiem czasu ninstytucjonalizowane, podjęto w przeświadczeniu, że wyjaśnienie tego zjawiska wykracza poza możliwości nauki. Wydaje się, że historycy i socjologowie nie są w stanie przedstawić Zagłady w kategoriach racjonalnych. Wielu pisarzy dochodzi do podobnego wniosku jak Primo Levi: „Uświadomiliśmy sobie, że naszemu językowi brak słów, by opisać tę obrazę, to unicestwienie człowieka”.

oprac. Luiza Buras-Sokół, Paweł Sablik

BIBLIOGRAFIA

- Cała Alina, Węgrzynek Hanna, Zalewska Gabriela, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Warszawa 2000.
- Długosz-Kurczabowa Krystyna, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2005.
- Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 2011.
- Gołębiowski Marek, *Leksykon kultury amerykańskiej*, Warszawa 1996.
- Gwynne S.C., *Imperium księżycy w pełni. Wzlot i upadek Komanczów*, Warszawa 2020.
- <https://embassies.gov.pl>
- <https://harkomania.org.pl>
- <https://pl.m.wikipedia.org>
- <https://ushmm.org>
- Kamraz-Kos Ninel, *Święta i obyczaje żydowskie*, Warszawa 2002.
- Nowy leksykon judaistyczny*, red. Julius H. Schoeps, Warszawa 2007.
- Oksfordzki słownik biograficzny*, red. Tadeusz Nowak, Jolanta Kozłowska, Maria Radziwińska, Anna Szymanowska, Warszawa 1999.
- Słownik filmu*, red. Rafał Syska, Kraków 2010.
- Słownik wyrazów obcych PWN*, red. Jan Tokarski, Warszawa 1979.
- Stola Dariusz, *Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967-1968*, Warszawa 2018.
- Unterman Alan, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, Warszawa 1994.
- Materiały własne twórców spektaklu.

— po premierze

JAK NIE ZABIŁEM SWOJEGO OJCA I JAK BARDZO TEGO ŻAŁUJĘ

na podstawie książki Mateusza Pakuły
pod tym samym tytułem

adaptacja i reżyseria: Mateusz Pakuła

scenografia i kostiumy: Justyna Elminowska

muzyka: Zuzanna Skolias, Antonis Skolias,
Marcin Pakuła (na żywo)

wokale: Zuzanna Skolias

reżyseria światła: Paulina Góral

wideo: Olga Balowska

PRAPREMIERA: styczeń 2023

występują: Jan Jurkowski, Szymon Mysłakowski,
Wojciech Niemczyk, Andrzej Plata, Marcin Pakuła

inspicjentka-suflerka: Klaudia Sobura

koprodukcja:

Spektakl bierze udział w 29. Ogólnopolskim Konkursie
na Wystawienie Polskiej Sztuki Współczesnej.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

foto: Klaudyna Schubert

„Dziennik umierania swego taty Mateusz Pakuła rozpina między rozpaczą a beczelnym oczyszczającym śmiechem, między świadomością nieuchronnego a wybuchami niepojętej wściekłości na Polskę, kościół, jego ludek i bożków, całe to gadanie o pięknym cierpieniu, między chęcią zatrzymania chwili a wołaniem o prawo do eutanazji. Na koniec zaś otrzymujemy wyjątkowe świadectwo bezsilności teatru w starciu z prawdziwym życiem. I właśnie to jest w tym seansie najbardziej przejmujące...”

Jacek Wakar ZDANIA WAKARA

„...Nie chcę mówić pochopnie, ale to zrobić: czy właśnie zobaczyłem spektakl, z którym się spotkamy na liście najlepszych spektakli 2023? Prawdopodobnie tak. Najnowsze dziecko Mateusza Pakuły jest porażające i zmusi do uronienia łyżki nawet najbardziej zatwardziałą osobę...”

Kamil Pycia TEATRALNA KICIA

ZESPÓŁ TEATRU IM. S. ŻEROMSKIEGO W KIELCACH

Dyrektor teatru Michał Kotański | Zastępca dyrektora ds. inwestycji Jarosław Milewicz | Dyrektor artystyczny ds. festiwalu Marcin Zawada

|| DZIAŁ ARTYSTYCZNY: Aktorzy: Anna Antoniewicz, Mateusz Bernacik, Mirosław Bieliński, Bartłomiej Cabaj, Dagna Dywicka, Janusz Głogowski, Kuba Golla, Wiktoria Grabowska, Ewelina Gronowska, Edward Janaszek, Joanna Kasperek, Jacek Mąka, Wojciech Niemczyk, Andrzej Plata, Łukasz Pruchniewicz, Beata Pszeniczna, Zuzanna Wierzbińska, Aneta Wirzinkiewicz, Beata Wojciechowska, Dawid Żłobiński | Dramaturg Paweł Sablik ||

DZIAŁ IMPRESARIATU: Pełnomocniczka teatru, kierowniczka działu impresariatu, koordynatorka pracy artystycznej Halina Łabędzka | Sekretarz literacka Luiza Buras-Sokół | Rzeczniczka prasowa/PR manager Paulina Drozdowska | Graficy komputerowi: Karolina Urbańska, Rafał Urbański |

Inspicjentki-suflerki: Maria Bielińska-Pacholec, Klaudia Sobura, Kamila Długosz | Specjalistki organizatorki widowni – kasjerki biletowe: Bożena Mordal, Jadwiga Nadgrodkiewicz | Specjalistka organizatorka widowni – kasjerka biletowa, specjalistka ds. social media Magdalena Dąbrowska

|| SAMODZIELNE STANOWISKA: Asystentka dyrektora, specjalistka ds. kadr Marta Rytel-Kuc | Inspektor BHP i ppoż. Rafał Jarosiński | Informatyk, inspektor ochrony danych Mariusz Lis | Specjalistka ds. inwestycji Magdalena Jabko || DZIAŁ FINANSOWO-KSIĘGOWY: Główna księgowość Lucyna Michalska | Specjalistka ds. płac Anna Kozieł | Specjalistki ds. księgowości: Katarzyna Kwiatkowska, Edyta Zbróg || DZIAŁ ADMINISTRACYJNO-TECHNICZNY: Kierownik administracyjno-techniczny Jacek Pomarański | Specjalistka ds. administracyjnych Krystyna Pękalska | Pracowniczka

administracji – kostiumierii Karolina Żarnowiecka | Pracownik zaopatrzenia – konserwator Michał Kluskiewicz | Recepcjoniści: Ignacy Abram, Małgorzata Chmura, Edyta Kaniowska, Natalia Mazur, Barbara Smolarczyk | Panie sprzątające: Jadwiga Anduła, Danuta Gryz, Zofia Radomska, Sabrina Villani-Matlewska || SPECJALIŚCI RZEMIOSŁ TEATRALNYCH: Kierownik pracowni technicznych, stolarz Krzysztof Juszczyk | Stolarz Grzegorz Kudła |

Plastyczka - archiwistka Iwona Jamka | Plastyk Tomasz Smolarczyk | Krawcy: Teresa Karyś, Krzysztof Ślusarczyk | OBSŁUGA SCENY: Brygadier sceny Lech Sobura | Montażystki dekoracji: Dawid Gąszcz, Wiesław Jas, Andrzej Siuda, Dawid Sobura | Realizatorzy oświetlenia: Mariusz Ciesielski, Michał Jas | Realizatorzy dźwięku: Kamil Kubicki, Karol Putowski, Karol Tombariewicz | Charakteryzatorka-perukarka Alicja Pośłowska | Garderobiane:

Agnieszka Ozimina, Agata Radek | Fryzjerka Anna Karcz | Rekwizytor Dorota Kozera

NASTĘPNA PREMIERA

MIARKA ZA MIARKE

William Szekspir

reżyseria: Dan Jemmett

scenografia: Dick Bird

kostiumy: Valérie Crouzet

reżyseria światła: Damian Pawella

obsada: Mateusz Bernacik, Janusz Głogowski,
Wiktoria Grabowska, Jacek Mąka, Andrzej Plata,
Łukasz Pruchniewicz, Beata Pszeniczna, Dawid Żłobiński

PREMIERA: maj 2023

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

WOJEWÓDZTWO
ŚWIĘTOKRZYSKIE

Teatr im. Stefana Żeromskiego w Kielcach
jest jednostką organizacyjną Samorządu
Województwa Świętokrzyskiego współprowadzoną
przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

SPONSORZY I PARTNERZY

UZDROWISKO
BUSKO-ZDRÓJ S.A.

Firma Trela
Kwiaciarnia i drogeria EWA
ul. Sandomierska 105, tel. 41 342 56 78

Konsorcjum
Naukowo-Edukacyjne

PATRONAT MEDIALNY:

tvś telewizja
świętokrzyska

Redakcja: Luiza Buras-Sokół

Projekt plakatu na okładce i grafiki w programie:
wg koncepcji Kamila Wallace'a z wykorzystaniem AI

Zdjęcia twórców spektaklu: archiwa prywatne

Opracowanie graficzne: Karolina Urbańska

Druk: O. P. APLA

Teatr im. Stefana Żeromskiego, ul. Sienkiewicza 32, 25-507 Kielce

SIEDZIBA TYMCZASOWA:

ul. Ściegiennego 2 (wejście od al. Legionów), 25-033 Kielce
tel. kasa 41 344 75 00

www.teatrzeromskiego.pl